

SUDBINA NADČOVJEKA KAO VJEČNI POVRATAK SEBI

Fulvio Šuran

Centar za povijesna istraživanja – Rovinj

Primljeno 14. travnja 2003.

*»Postati bogom, a ne uzornim građaninom
– evo cilja.« (Plotin)*

»Sve su velike stvari opasne.« (Platon)

Autorovo promišljanje o sudbini čovjeka, odnosno nadčovjeka nadovezuje se na Nietzscheovu zapitanost nad Žvotom te pokušava rasvijetliti metodu koja omogućava dostizanje mudrosti i moći.

Otkad postoji čopor, postojali su i hrabri pojedinci koji su se suprotstavljali duhu stada i pukom vegetiranju, dekadenciji, antiheroizmu koji vodi u egzistencijalno besmisleni konformizam i nijekanju (vlastite) vrijednosti.

U današnjem svijetu bez ideala i bez ideja, gdje ni jedna istina i nikakav moral ne funkcioniraju kao orijentiri, čovjek u pravom smislu riječi može opstati jedino ukoliko sam pronađe vlastiti *raison d'être*. Zato čovjek u dubini i intimi svojega bića mora naći razlog i opravdanje Žvota, tj. ono za što vrijedi i Žvjeti i umrijeti. Neku subjektivnu izabranu motivaciju, ili ljubav, ili istinu. Da bi se oslobodio lanaca koji sputavaju individualnost, mora prestati robovati okorjelim navikama, običajima, predrasudama, praznim konvencijama. Što ujedno ne znači da »novi čovjek« ne mora poštivati tuđa prava i egzistenciju, već naprotiv. No, jednako tako ne mora tražiti od sebe da podvuče rep pred arogancijom današnjih moćnika. U svakom slučaju, tip koji ne pripada svjetini usmjerit će energiju vlastite frustracije i bijesa u stvaralačke ciljeve.

Prema Nietzscheu, skrivena staza kojom se dostiže status nadčovjeka zapravo je jaka i uvijekbana individualna volja vođena samospoznajom, svojevrsnim radikalizmom nagona. Nadčovjek je pionir koji prekoračuje granice poznatog, svjesni subjekt vječnog povratka, borac protiv okoštalih klišeja kao što je misao da sve mora proći i upasti u ponor kaosa. On nadilazi rugobu ovog današnjeg modela morala koji ograničava punoću Žvota.

Zadaća je nadčovjeka još naučiti promatrati Život izvan začaranog kruga misli koja robuje prisili razumski određene spoznaje.

Odbaciti golemi kompleks iluzija neizrecivo je teško. Svijet je svojevrсна igra iz koje nemamo kamo pobjeći i za koju ne možemo ništa učiniti da bi postala bolja (osim ako ne pođemo od sebe). Ne možemo iskorijeniti ni svoju ni tuđu patnju jer bismo tako iscrpili vrelo radosti. Teško je osjećati nemir i biti izgubljen kad ne znamo kamo krenuti i kad se očajnički pokušavamo vratiti natrag u svoju špilju, sakriti se u granice i ograničenost koji Žvotu daju privid podnošljive sigurnosti i prosječnosti.

Učiniti od vlastitog Žvota eksperiment – samo to je sloboda duha. Stoga (veliki) pojedinac mora biti spreman nadvladati svaki osjećaj krivnje i poput djeteta igrati se Žvotom, ne skrivajući se u mračnom hodniku u kojem nalazi sigurnost vlastite osrednjosti – odbacujući bol, patnju, okrutnost poput ličinke koja bi prodala i dušu za malo svagdanjeg komfora.

Na koncu, vraćajući se na početnu tvrdnju, može se reći da je sudbina rezoniranja samo za nadčovjeka. Čovjek nema sudbine, već ona ima njega.

Uvodna napomena

Moj rad nema znanstvenih pretenzija, već želi biti osobno filozofsko razmišljanje o Žvotu, utemeljeno na Nietzscheovim pretpostavkama. Pisan je za one koji nemaju što izgubiti, za, kako bi rekao Nietzsche, »prestrašene, posramljene, smetene, stidljive« pojedince, koji se »postrance šuljaju ostajući u sjeni«. Za one koji su »dovoljno patili radi sebe i čovjeka radi«, i koji se ne znaju ili se ne uspijevaju »pokoriti tim sitnim krepostima, tim sitnim lukavostima, tim obzirima što su poput zrna pijeska, tom mravljem meteži današnjice puka«. Za one koji ne prihvaćaju »lakše staze i ugodnije prostrte postelje« što služe jedino »jadnom zadovoljstvu i sreći najvećeg broja«. Za one koji su »jako nepovjerljivi« i prema svijetu sveobuhvatnog znanstvenog tehnicizma u kojem vladaju »umjereni i marljivi učenjaci«, što su »daleko od ljubavi« prema istini jer su »hladnog duha«, a i njihov je prvenstveni cilj »sreća najvećeg broja«, jer »ova današnjica, naime, današnjica je puka«. S druge strane, u Žvotu nekih pojedinca ima trenutaka i mjesta, gdje »pogađa i slama munja«, u kojima se proživljava pad i raspad svega što je prije izgledalo sigurno, a što je pokretalo njihovu egzistenciju¹. Nanovo nalazeći svoje središte, takvi pojedinci osjećaju svu težinu problema pitanja: tko sam ja?

¹ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

U tim trenucima zbunjenosti i izgubljenosti pojavljuje se osjećaj da sve što se do tada činilo ne samo u svakodnevnom Žvotu, već i sklopu kulture, služi samo za rasonodu, samo za stvaranje iluzije (opsjene, utvare) o nekakvom cilju koji pridaje smisao našem Žvotu, za koji vrijedi Žvjeti i zbog kojeg se ne želimo opterećivati pokušajima pronicanja u samu srž stvari, koji nas prividno toliko ispunjava da ne primjećujemo kako je Žvot zapravo puka banalnost i koji, na taj način, ublažuje egzistencijalnu tjeskobu u koju smo uronjeni.

Ako u nekim slučajevima takva vrsta krize može imati katastrofalne posljedice, u drugima se reagira. Tada se nagon Žvotinjskog naboja, koji ne želi ni podleći ni propasti, nanovo potvrđuje svom svojom snagom, otupljujući tek doživljeno razorno iskustvo. Instinkt čini da ono izgleda kao mora, kao trenutak Žvčane rastrojenosti i intelektualnog rasapa. Tako se pojedinac na drukčiji način ponovno prilagođava svakodnevnoj stvarnosti.

S druge strane, imamo i kulturno naobražene ali nemoćne pojedince koji nisu više u stanju racionalizirati tek doživljeni egzistencijalni šok, pa ga naknadno prerađuju u nekakav viši funkcionalni filozofski problem ili zdravorazumski spekulativni sustav. Ta kategorija pametnih pojedinaca izmišlja nekakvo Žvotno oslobađajuće svjetlo koje bi trebalo rastjerati tminu izvorne enigme zvane Žvot, tj. osvijetliti izvorni mrak. I tako sve započinje iznova. Još jedno moguće intelektualno rješenje jest pasivno prepuštanje već provjerenim tradicionalnim strukturama i Žvotno ispražnjenim, bežvotnim dogmatskim oblicima vjere.

Ima, međutim, i tko ne popušta. To su oni koji se ne zadovoljavaju već ponuđenim rješenjima; to su pojedinci koji se ne mogu, a i ne žele se više »pokoriti sitnim krepostima, sitnim lukavostima«, »jadnom zadovoljavanju« i »sreći najvećeg broja«. Oni su »dovoljno visoko za munju«! Oni u sebi žele razbiti taj začarani обруč koji ih sputava da »bivaju ono što jesu«. Oni se žele odvojiti od neplodnih vjera i nada, jer »njima nije dovoljno što munja više ne nanosi štete«. Oni ju više ne žele odvratiti, jer »ona treba da nauči za njih raditi«. Pomoću te munje – koja osljepljuje one koji ju ne savladaju, žele prisiliti iskonski strah na uzmak. Tada se ona preobražuje u svjetlo za one koji su se u stanju suočiti s izvornim strahom na dostojanstven način, za one koji »s ponosom, očima orla, koji pandžama orla obuhvaćaju i shvaćaju bezdan« – uspjavajući proniknuti u srž svog bića. Oni svim svojim bićem žele kročiti novim putem, prema onom »što je čovjeku najudaljenije, najdublje«, prema njegovoj zvjezdanoj visini, njegovoj neizmjernoj snazi. Spoznaja sebe i u sebi (vlastite) Sudbine – to je ono što oni traže. Vraćanje natrag, mekim »postel-

jama«, za njih je postalo nemoguće². Neposredno viđenje stvarnosti, u smislu dostizanja stanja cjelovitog buđenja, to je ono čemu oni teže.

Preobraziti se, to je premisa prave spoznaje, koja ne zna za »probleme«, već samo za neposredna ostvarenja zavisno o snazi vlastite volje za moći. Sada »njihova čežnja teži (samo) onom što je malobrojno, rijetko, dugo, daleko«. Oni znaju samo za zadaće i za ostvarenja. Ta ostvarenja moraju biti shvaćena kao nešto pozitivno. Preduvjet za to je jasan pogled kojim se prodire u realnost stvari, treba razgoliti odnos sebe sa sobom i sa svijetom. Evo zašto je potrebno da se dogodi kriza i nagli obrat. Evo zašto je nužno dostići vrhunac vlastite odvažnosti i srčanosti da bi se imalo dovoljno snage »odreći se i vlastite sitne, mnogobrojne, kratke bijede«³. Preobrazba vlastite najdublje nutrine, jedino je što vrijedi za dostizanje prave spoznaje, koja je u svemu i po svemu iskustvo. Radi se o spoznaji koja je istodobno i mudrost i moć. S tim u svezi reći će Nietzsche: »Moja se mudrost već dugo skuplja poput oblaka, ona postaje poput oblaka, ona postaje tiša i mračnija. Tako čini svaka mudrost koja treba da jednom rodi munju«⁴. Ali sve što je iskustvo postaje intelegibilno samo uz preduvjet da se posjeduje analogno iskustvo. To znači da cijelo tijelo treba postati instrument spoznaje.

Sudbina

Tijekom prošlog stoljeća pojam nadčovjeka kao sinonim za heroja često je i rado tumačen i zlorabljen radi postizanja niskih ciljeva. Dovoljno je tek prisjetiti se nacističke ideologije. Demagoška i pragmatična zlouporaba tog pojma izvitoperila je prvotno značenje koje mu pridaje F. Nietzsche.

Izvorno Nietzscheovo nastojanje da ponudi model života po kojem bi se ravnao njegov nadčovjek teško se može shvatiti ukoliko se ne poveže s mitom o heroju iz drevnih istočnih i zapadnih predaja, a prepoznaje se po tome što je dostigao spoznaju o dimenzijama koje nisu dostupne običnom smrtniku. Da ovu dvojicu potonjih ne bismo izjednačili ili zamijenili, potrebno je držati na umu ključnu Nietzscheovu misao o slomu svih apsolutnih vrijednosti na kojima se uzdiže suvremena civilizacija, a naročito zapadna. Kad je Bog umro, moderni je čovjek nepovratno zakoračio u razdoblje dekadencije (ako se već otprije tamo nije nalazio iako toga nije

² Friedrich Nietzsche, ibidem.

³ Friedrich Nietzsche, ibidem.

⁴ Friedrich Nietzsche, ibidem.

bio svjestan), koja je Život učinila bezličnim sve do ugasnuća nagona za opstankom koji je oduvijek bio obilježjem ljudi posebna soja, još iz legendarnih vremena.

Dekadencija, taj potres osvješćivanja koji je snažno uzdrmao temeljima svijeta, više nego ikada ranije (ovdje se misli na kozmološko razdoblje grčke filozofije i na razdoblje renesanse) odrazila se i na suvremeno doba. Jedno od njezinih lica manifestira se u masovnom posezanju mladih za drogama ili drugim opojnim sredstvima što utječu na psihofizičko stanje pojedinca, a sve je to rezultat nadiranja sivila koji Životu oduzima okus, boju i draž.

Budući da je Nietzsche bio svjestan neumitnog tijeka dekadencije, progovorio je o nadčovjeku obraćajući se onima koji se ne zadovoljavaju pukim vegetiranjem, već teže punom Životu, što zahtijeva hrabrost te stavove i postupke koji će biti lišeni licemjernih predrasuda, naročito kršćanskih. No, te osobine ne idu baš pod ruku s besciljnošću i nedostatkom apsolutnih ideala, koje je uzaludno tražiti razumom, već jedino putem neprestanog nadilaženja samoga sebe (tj. dinamike mijene) i stoga tu više neće biti od koristi uzor legendarnog (ili tradicionalnog) heroja, budući da taj tip čovjeka svoj Život posvećuje ostvarenju apsolutnog ideala, kojeg (više) nema. I baš zato, govoriti o tome što treba, ili što bi trebalo činiti kako bi se poštivala ljudska priroda, čista je spekulacija budući da je znanje o tome što se ima činiti s nečim, moguće samo ako spoznamo bit stvari, što postaje problematično ako istina o stvarima ne postoji ili ako se nalazi izvan obzora ljudske spoznaje. U tom slučaju, postaje besmislena i svaka moralna regulativa.

Riječ je o novom čovjeku, koji postoji s razlogom, a ne tek u funkciji razloga što svakodnevno utječu na njega, odnosno, o čovjeku koji u sebi nalazi razlog vlastitog postojanja pa se zato ne zadovoljava razlozima koji uvjetuju njegovo djelovanje, njegove odluke i misli, čime se srozava na bijedu određenosti, koja se poistovjećuje sa Žvljenjem *katà ti*. »Sklanjajte se s puta svim takvim bezuvjetnima! To je bijedna, bolesna vrsta, to je vrsta puka: oni zlo podnose ovaj Život, u njih je zao pogled prema zemlji ovoj.

Sklanjajte se s puta takvim bezuvjetnima! Teške su noge u njih i srca što se guše – oni ne znaju plesati! A kako bi mogla takvima zemlja biti laka!«⁵ Novi čovjek »ono Veliko više ne nalazi u bogu – (tj. u apsolutnom) – ne nalazi on uopće više – on to mora nijekati ili stvarati«⁶.

⁵ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

⁶ *Uvod u Nietzschea*, Znaci, Zagreb 1980.

Nietscheov nadčovjek, dakle, ne teži nečemu što postoji izvan (svijeta), već ukazuje na to kako u nama samima »probuditi« volju za moći i tako postati najviši oblik »iluzije«, tj. umjetničko djelo, ono što doista jesmo, a što je od ključnog značenja Želimo li Život ispunjen Žarom i strašću. Zato nadčovjek u dubini i intimi vlastitog bića mora naći pravi razlog i opravdanje Žvota, ono za što vrijedi i Žvjeti i umrijeti. Biti nešto, to je trenutak između pret-postanka i nestanka.

Kao što navodi Holderling (u djelu *Anmerkungen zum odepus*), to je »ujedno skoro bestidan napor osvajanja sama sebe, divlji i mahnit lov jedne svijesti«.

Ako se o Nietzscheovom nadčovjeku malo, površno i trivijalno raspravljalo, krivicu za to snosi nacizam kao krajnji stadij njemačkog nacionalizma, koji je iskrivio značenje tog pojma. Kako je sam Nietzsche bio zakleti protivnik svakog nacionalizma, a osobito njemačkog, s tom se pojavom oštro obračunao, o čemu naročito svjedoči njegovo posljednje djelo *Ecce homo*.

Ako pojam nadčovjeka smjestimo u izvorni ničeovski kontekst, uvidjet ćemo da isti zadobiva značenje jednog od temeljnih aspekata ljudske egzistencije, jer nudi jedan od mogućih odgovora na pitanje kako preživjeti u svijetu iznova lišenom apsolutnih vrijednosti i kategorija. Pritom ne mislimo toliko na tjelesno preživljavanje, koliko na emotivno, mentalno i duhovno održanje u aktualnom prijelaznom razdoblju, u kojem caruje dosadna rutina što prenaplašava materijalni vid egzistencije te ciljeve i vrijednosti za koje se obično drži da potenciraju ono najbolje u čovjeku.

I o samoj povezanosti koncepta nadčovjeka i problema opstanka također se malo raspravljalo. Nietzsche smatra kako je glavni preduvjet koji omogućava čovjeku da postane ono što jest, oslobađanje od lanaca koji sputavaju individualnost.

Njih treba zbaciti, a s tim bi se moralo započeti već u mladenaštvu. Robovanje okorjelim navikama, običajima i predrasudama golem je teret koji sprječava afirmaciju jake, slobodne i zrele ličnosti, koja je sposobna uživati svim aspektima u Žvota.

Profesija, zarada, seks, interesi – sve su to utezi čiji zbroj može zatomiti ili usporiti mogućnosti jednog dubljeg unutarnjeg razvoja čovjeka; mnogi pojedinci im obično podliježu – prazne konvencije i niski ideali, egoizam i potrošački mentalitet uzrokuju smrt onoga što zapravo jest u svakoj individui, pa osobnost biva uništena i prije no što uopće počne bivati ono što jest.

Iz tih se razloga u društvu gdje caruje dosada, indolencija i duševna tupost zbog pomanjkanja nekog čvrstog uporišta, koji daje smisao Žvotu,

opasno širi halucinantni labirint besmisla i opće izgubljenosti, pa Nietzscheov nadčovjek – kao način da postanemo ono što doista jesmo poštujući vlastitu i tuđu egzistenciju, više nego ikada dobiva na važnosti i aktualnosti.

Bit ideje o nadčovjeku jest izgradnja uravnotežene, cjelovite i nada sve zrele ličnosti u najvišem mogućem stupnju. To je taj skriveni, unutarnji put nadčovjeka. Tek putem izravnog uvida u sama sebe postaje moguće ispravno sagledati i druge, a to znači da ćemo postati svjesni kako su u svima nama nasilništvo i strah nerazdvojivi drugovi. Tko dostigne stupanj svijesti koji pripada nadčovjeku, ne mora se više dokazivati pod svaku cijenu (na »tržištu«, rekao bi Nietzscheov Zaratustra) ne mora se, štoviše, truditi oko dokazivanja bilo čega, a ni strah više nije jedini poticaj za djelovanje, jer je on sam, njegova osobnost, pravi dokaz o njegovom postojanju. Da bi se postiglo to »stanje slobode«, individua mora u sebi prevladati »sitne kreposti, sitne lukavosti te obzire što su poput zrna pjeska, taj metež to jadno zadovoljavanje, tu 'sreću najvećeg broja'!«⁷, jer »samo tako raste čovjek u visinu, gdje ga pogađa i slama munja: samo tako raste dovoljno visoko za munju!«⁸. Samo u tom bezvremenom stanju slobode »munja više ne nanosi štete«. Samo u tom stanju moguće je preobraziti destruktivnost »munje« u »neukrotivi duh koji svakoj današnjici i svakom puku dolazi kao oluja«, »taj divlji slobodni duh oluje, koji pleše po baruštinama i turobnostima kao po livadama!«, »taj duh svih slobodnih duhova«. Stvaralaštvo čini »još mnogo toga mogućim«. »Tako čini svaka mudrost koja treba da jednom rodi munju«⁹.

Nadčovjek je odlučna individua, koja postupa prema »diktatu« unutarnjih poriva, i koja na taj način nema što izgubiti, jer njegova »čežnja teži onom što je malobrojno, dugo, daleko«¹⁰: s onu stranu dobra i zla.

Takav viši čovjek sposoban je čak i u jednom jedinom trenutku ili po jednom jedinom činu prepoznati intenzitet cjelovitog Žvota. Međutim, da bi dostigao to stanje slobode izvan svakog poimanja vremena, mora ostvariti izniman stupanj unutarnje čvrstine, koju treba znati održati u svakom trenutku svakodnevice.

Ovakav Žvotni stil ujedno omogućuje uspravan stav – ne treba više spuštati glavu ni pred arogancijom današnjih gospodara tih sitnih ljudi, tih olinjalih pasa svjetine i sve promašene mračne Žgadije, ni pred bezlič-

⁷ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

⁸ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

⁹ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

¹⁰ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

nom masom, koju Nietzsche izjednačuje s pukom, plebsom, sa svjetinom, i koja »samo trepće očima i govori: ‘Mi smo svi jednaki’¹¹« – pa pojedinac tako uspijeva odgojiti sama sebe kao osobu koja je sposobna za suočavanje sa svakom Životnom situacijom. »Ali ovo nije kazano za dugačke uši. Svaka riječ nije također za svaka usta. To su istančane, daleke stvari; o njih ne treba da se uhvate papci ovaca!«¹²

Prema Nietzscheu, skrivena staza kojom se dostiže status nadčovjeka zapravo je jaka i uvježbana individualna volja. To je pokušaj nadvladavanja sveopćeg nihilizma, tj. Schopenaurove besciljne opće volje, koja se pojedincu ogleda kao neizmerna, bezlična snaga opstojanja i pokušaj ovjekovječenja vlastite, individualne iluzornosti. No, da bi se imalo »pravo« na to i takvo nadvremensko stanje (velike) »sebičnosti« treba imati »snage«. Ne radi se ovdje o poznatom pravcu, o već utrtom putu po kojem su koračali sveci i pustinjaci, o stazi koja vodi »prema gore« (ili »put k svecu«), ili o putu koji vodi k apsolutnom Dobru. Ovdje se radi o neprohodnim i nepoznatim strmim stazama »prema dolje«, (ili o putu k »apsolutnom« Zlu). To je put koji Nietzsche slikovito opisuje ovim riječima: »Vi viši ljudi, (zar) mislite da sam ja ovdje zato da bih učinio dobrim ono što ste vi učinili zlim?

Ili da sam htio vama, patnicima, ugodnije prostrijeti postelju? Ili da bih vama, nestalnim, zabludjelima, vama što se penjete po vletima, pokazao lakše staze?

Ne! Ne! Triput ne! Sve više vas, i sve bolji među vama treba da propadnu – jer vama treba da bude sve gore i sve strašnije. Samo tako – samo tako raste čovjek u visinu, gdje ga pogađa i slama munja: samo tako raste dovoljno visoko za munju!«¹³

Radi se, dakle, o mogućnostima koje još nitko nije pokušao ostvariti i koje nemaju neki unaprijed određeni cilj. Samo velika sebičnost i velika ljubav velikom pojedincu omogućavaju da istraje na tom putu prema neizvjesnosti. U tome i leži tajna prave kreposti. Ona se prepoznaje po tome što u sebi ima moć preobražavanja, jer vrlina, ako nije moć, nije prava vrlina, ona je puko ništa. Vidovi u kojima se ista očituje i izražava odlučujući su čimbenici, koji omogućuju da postanemo ono što doista jesmo – bez krinke i izgovora, jer postoji zlo licemjernih »u onih što bi htjeli preko svojih mogućnosti«¹⁴. Svaka naša gesta, čin, djelo, ovisi o

¹¹ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

¹² Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

¹³ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

¹⁴ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

volji da ne podlegnemo velikim poteškoćama i malim utjehama, kao i o volji da se bez predrasuda sjedinimo sa svime što postoji.

Kročiti putem nadčovjeka znači istraživati svaki mogući vid egzistencije i u sebi prihvatiti proturječne aspekte postojanja, koji su prisutni u svakom ljudskom biću, iako ono toga i nije svjesno jer »ukoliko je neka stvar više vrste, utoliko ju je teže domašiti«. »Pa kakvo čudo što se mnogi lonac i razbije!¹⁵«

Gurnuti glavu u pijesak ne rješava problem, već samo produljava našu agoniju, pa tako ostajemo prepušteni na milost i nemilost događajima. Odratiti pogled od ponora ne ukida činjenicu da bezdan postoji kako u nama samima, tako i oko nas. Čak i kad ne želimo zuriti u ambise kojima smo okruženi i prožeti, a koji poprimaju obličje straha, prikrivene agresivnosti i težnje prema odvajanju, sve će to i dalje postojati i djelovati unutar nas, reflektirajući se i izvan nas (po našoj mjeri). Stoga i jest teško ići putem probuđenog, tj. nadčovjeka. Ničemu ne služ skrivanje iza kulisa propalih ideala. Naprotiv, od velike će koristi biti ako pomoću samospoznaje pratimo krivulje vlastitih zebnji, dinamiku straha, potrebe za izražavanjem, trenutke u kojima smo se više ili manje sposobni sabrati, mehanizme koji određuju agresivnost i koji se istovremeno mogu pretvoriti u dinamiku kreativnosti.

Radi se ovdje o alkemijskom procesu koji nas mijenja iz osnova, o djelatnoj preobrazbi koju možemo zamijetiti u jednom od najuspjelijih Nietzscheovih dnevnika: *Ecce homo*.

Problem

Prije nego što uzmemo u razmatranje prethodne tvrdnje, za koje nam se može učiniti da zavode na krivi put, osvrnimo se radije natrag i osluhnimo prijeteći ton pitanja koje je Nietzsche postavljao samom sebi kad god bi se našao pred nekim očiglednim i nedvosmislenim odgovorom: »Tko progovara u tim riječima?« Kakva skrivena potreba progovara u njima? Kolika »smo mi« zapravo »nepoznanica za same sebe, mi ljudi spoznaje, mi sami nama samima?«

Tim riječima, ustvari, započinje Nietzscheovo djelo *Genealogija morala*, nakon čega dolazi do zbunjujuće i nadasve ironične konstatacije prema kojoj su naši računi s egzistencijom posve pogrešni, budući da čak i pred sobom ostajemo strancima, pa se stoga moramo uvijek identificirati s nekim da bismo se donekle osjećali kao netko i nešto, i tako stekli privid

¹⁵ Friedrich Nietzsche, ibidem.

da postojimo. U stvari, ovim proročanskim riječima Nietzsche prije prikriva nego otkriva smisao svog uronjavanja u bit problema. On se izražava u zagonetkama, izriče nešto u biti nepriopćivo, čiji smisao izmiče racionalnom shvaćanju i pojmovnom određenju, na što se može tek ukazati a što se ne može dokazati, jer bi svako razložno tumačenje moglo biti ograničeno ili pogrešno shvaćeno, budući da osobe usvajaju poruke na različitim razinama, ovisno kako o pojedinačnom, tako i društvenom stupnju njihove zrelosti. Ovdje zacijelo imamo posla s intuicijom, s nečim što je toliko duboko i iskonsko u čovjeku da ostaje neuobličeno, u fazi nastajanja, a svako razumsko obuhvaćanje i tumačenje ujedno ograničuje tu Žvu i titrajuću elementarnu bit: riječ je o »plodu«, o »djetetu« koje samo malobrojni i hrabri duhovi mogu u sebi njegovati. A »njega zaštićuje i štedi i hrani čitava vaša ljubav«¹⁶, i čije ostvarenje ovisi o vlastitoj volji za moć, tj. o vlastitoj munji koja, zavisno o našem stupnju samoostvarenja, može osvijetliti ili zasljepiti¹⁷. Radi se dakle o »spoznaji« za izabrane, za »radikalne aristokrate«¹⁸. A Nietzsche se s ponosom smatra tek njihovim pretečom.

No, »tko smo mi zapravo?«, pita se Nietzsche u posljednjim spisima, u kojima nastavlja potragu započetu još u doba svojeg mladenaštva, a ne samo u ranim djelima. U vrijeme kad je još kao školarac vodio dnevničke zapise¹⁹.

U njima se on istražuje i analizira, mada ne još toliko nemilosrdno i temeljito kao u zreloj fazi svojeg stvaralaštva, prije utonuća u mračne dimenzije vlastite psihe, u prostore gdje postaje nemogućim odrediti vlastito biće. Kao Sokrat, kojem je u stvari veoma sličan, iako ga nalazi odbojnim, i Nietzsche mora, u skladu s vlastitim misaonim traženjem, ili za ljubav istine, prihvatiti dovršenje svoje Žvotne zadaće, i, baš kao Sokrat, nužnost svoje sudbine. On to i čini s osjećajem da ispunjava dužnost protiv koje ustaju sve njegove navike, a ponajviše njegovi neukrotivi nagoni.

No, zašto uopće Nietzsche? U svijetu gdje je »Bog mrtav« i gdje se na obzoru pojavljuje »veliko Podne«, vrijeme u kojem bespogovorno i bez vela vlada volja za moć, osjeća da je dužan razriješiti enigm, vječnu zagonetku koja, otkad je svijeta i vijeka, Sfinga uporno nameće svakom

¹⁶ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

¹⁷ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

¹⁸ Upravo je Georg Brandes, koji ga je »otkrio«, nazvao njegovu filozofiju aristokratskim radikalizmom, u čemu se Nietzsche s ponosom prepoznao.

¹⁹ F. Nietzsche, *La mia vita. Scritti autobiografici 1856–1869 (Moj Žvot. Autobiografski spisi, 1856–1869)*. Adelphi, Milano 1978.

iskrenom tragaocu stvari skrivenih od samog početka svijeta, iako sada svjestan kakva je zla kob zapala Edipa koji nije bio dovoljno »odvažan« i »srčan« pred bezdanom kojeg je nesvjesno prihvatio točno odgovarajući na zadanu zagonetku? I koji potom stradava upravo zahvaljujući konvenciji navika i diktatu nagona. On je svoje »veliko«, sudbinsko »bacanje kocke« promašio jer u sebi nije savladao iskonski strah. Nije ga uspio otrgnuti vlastitoj volji za moć, jer istiniski »srčan« jest samo »onaj koji« ponosno zuri u »bezdan, ali s ponosom. Onaj koji vidi bezdan, ali očima orla – koji pandžama orla obuhvaća i shvaća bezdan: taj je odvažan.«²⁰ (Ali i Nietzsche dobro zna, da se protiv tog razotkrivanja iskonskih razloga koji su dubinski ukorijenjeni i skriveni u nama i protiv njihove spoznaje buni već sam instinkt koji čovjeka nagoni da izmišlja nekakve apsolutne vrijednosti kako bi se mogao održati kao društveno biće?) Čemu onda prevrat ovih već povijesno ustaljenih i spasonosnih ploča vrijednosti koje omogućavaju »da se čovjek održ« osiguravajući mu donekle mirnu i spokojnu egzistenciju vođenu »zdravim razumom«? Zar stoga što ljudi dionizijske dispozicije u tišini moraju i dalje trpjeti zbog vlastite osobnosti?

Za Nietzschea mitološki junaci kao što su Prometej i Edip nisu drugo do »maske« pod kojima se krije glavom Dioniz, s kojim se i sam poistovjećuje i čiju kob prihvaća, priznajući da je individualizacija pravi uzrok svakog i svekolikog Zla. Pa zar nije u stvari to i razlog Luciferovog pada? Svjesna disharmonija u jednom već vrijedonosno određenom svijetu? Oni koji stupaju tom stazom ne pripadaju (više) ovom ustaljenom poretku vrijednosti i uzaludno se opiru vlastitoj sudbini. Budući da Nietzsche nije vjerovao u neki prvobitni uzrok svega postojećeg, bio on u obličju nekakvog transcendentnog Boga ili Načela, bilo u smislu nekakve nevidljive razumski određene Prirode (Heraklit), prema njegovu mišljenju, svijet se temelji na kaosu i nastaje iz sveopćeg nereda kojim upravljaju slijepe, hirovite, iracionalne sile, koje su u neprekidnom međusobnom sukobu, a sve to zajedno predstavlja zrcalnu sliku Dionizovu. Samo se »veliki čovjek« može donekle oduprijeti tim besciljnim snagama, namećući im vlastitu bit, vlastitu volju za moć kako bi se održao pred silama bezdana koje ga neprestalno pokušavaju zbaciti iz sedla njegove iluzorne, samonikle, individualizacije vraćajući ga potom u izvorno i prvobitno ništa, u koje se sve stvari vraćaju.

²⁰ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

Odgovor

Sintetičnost odgovora koji Nietzsche daje problemu kako ga je sam postavio glasi ovako: »Ecce homo, ili kako se biva ono što se doista jest«. Odgovor je to koji s jedne strane može začuditi zbog svoje iznenađujuće jednostavnosti, s druge u stvari krije tragiku, strahotu koju tek malobrojni uspejavaju podnijeti, a još malobrojniji iskoristiti sebi u prilog, kao jedinstvenu i neponovljivu priliku koju treba s užtkom i radosno prihvatiti. To su oni koji svoj kalež ispijaju do posljednje kapi, a kako su baždareni na odvažno »filozofiranje čekićem«, obično kažu: »Dakle, to li je Žvot? Ako je takav, onda nek' bude još jednom!«. Ovdje Nietzsche misli na »ljude spoznaje«, na tragače stvari skrivenih od samog nastanka svijeta, koji su savladali varku, iluziju spoznaje; on se dakle obraća nadčovjeku, koji je prije program nego ideja, ili bolje rečeno – izazov dobačen sebi samome i ljudima koji se kriju iza neodređenih i lažnih »idola« te tako gube svaku vezu sa sirovošću Žvota i vlastitim kreativnim potencijalima. Stoga treba odbaciti sve metafizičke iluzije te progovoriti neposredno i neuvjetno o jastvu i tijelu, o »velikom razlogu« koji ne »kazuje« »ja« na deklarativan način, već »čini« ja, jer se opipljivo očituje, pa makar i putem misli koja se ne ograničava na jalova tumačenja, nego je sposobna izazvati djelatnu i očiglednu preobrazbu.

Napustiti pohlepu za ispraznom »slavom« koju nameće »tržšte« i »nevino nepošten puk« te ulogu »plesaća na užetu« koji će za tren postati lešina, kojeg će ubrzo drugi nadomjestiti, osobna je odluka i izbor; na toj stazi potrebno je iskusiti bol, jer nije uzalud rečeno da vrijedi jedino iskustvo vlastite kože i tek ono što je vlastitom krvlju ispisano. Dovršavajući ono što je još otvoreno i to pounutrenjem u vlastitu srž osviješćujući tako skrivene strahove, neostvarene želje, nade, sjećanja, tugu, srdžbu i drugo.

Ovdje se zapravo radi o graničnom području, koje dijeli zonu mraka od zone svjetlosti. Ono je membrana, kora ili ovojnica koja skriva nešto od čega strahujemo, a što istodobno stalno i iznova »bezuovjetni« pokušavaju protumačiti unutar vlastitih sigurnosnih granica prema svojem ključu. Koža nas definira kao ograničena bića, okružena također ograničenim predmetima i bićima. Tko ima hrabrosti prekoračiti tu tanku liniju sigurnosti? Što se skriva iza tih iskidanih, ogrebenih membrana? Oblici Žvi ili mrtvi? Mirovanje ili pokret? Kakvi se to svjetovi skrivaju ispod povrijeđene kože? Jesu li početak ili kraj nečega? Kamo nas vode – u ponor ili u nove predjele naše svijesti?

One u stvari govore o nama. Ako prekoračimo granice poznatog možemo doprijeti do tih potencijalnih i višedimenzionalnih svijetova,

skrivenih u čovjeku, kao do vratnica koje vode do dovršenih/nedovršenih struktura. Da bismo kroz »povrede« doprli do ovih skrivenih područja, dovoljno je tek osloboditi se sveprisutne racionalnosti; štoviše, upravo to čini nesputani mislilac, a to je onaj koji se ne služi ni tuđim leđima da bi nekamo stigao, ni tuđim glavama da bi nešto smislio, već se jedino pouzdaje u svoje noge kako bi osvojio vrhunce na kojima se vlastita »mudrost već dugo skuplja poput oblaka« postajući »sve tiša i mračnija«. Jer »tako čini svaka mudrost koja treba da jednom rodi munju«²¹, postajući tako ono što jest. Takav i samo takav čovjek može se preobraziti u neponovljivog pojedinca, u heroja, naspram drugih, malobrojnih junaka, koji su stigavši na cilj »posrnuli«.

Tko je zapravo heroj o kojemu razmišlja Nietzsche? On će ga metaforički opisati upotrijebivši pritom odraz »triju preobrazbi« koje doživljava »čovjek spoznaje«, tj. tragalac skrivenih stvari od samog nastanka svijeta, a koji se, da bi postao »ono što jest«, od deve (koja simbolizira poslušnost, strpljenje i podložnost), mora preobraziti u lava (zvijer koja simbolizira slobodu što prisvajajući nove vrijednosti ipak još ne stvara nove osobne zakone), kako bi na kraju dostigao tajne djeteta (potpunu nevinost i samopotvrđivanje, sveto »da« Žvotu). Da bi dostigao taj cilj, čovjek od spoznaje treba zbaciti teret »vrline« koja je određena tuđom, a ne osobnom procjenom i izborom, i koja je barem do sada služila tek da osigura dobar san. Ovoj, posve kršćanski obilježenoj vrlini, on suprotstavlja »vrlinu što sama iz sebe dijeli darove«, ona koja u samoj sebi – ovisno o dostignutom stupnju samoostvarenja – nalazi moć realizacije bez ikakvog izvanjskog utjecaja. No, prije toga treba proći kroz fazu unutarnje preobrazbe. Tek će se tada, reći će Nietzsche u svom djelu *Tako govoraše Zaratustra*, novozadobiveni osjećaj moći, suverena misao te zdrav i posvećeni egoizam moći okrenuti i prema drugim ljudima darujući im svoju životnu snagu.

O današnjim ljudima

Upravo zbog Nietzscheu svojstvenog zagonetnog i metaforičkog izraza, namijenjenog onima koji imaju uši da čuju pa su prema tome sposobni shvatiti skrivenu poruku, »mali ljudi« krivo su tumačili njegovu misao. »Danas su, naime mali ljudi postali gospodari: svi oni propovijedaju podavanje, i umjerenost, i lukavost, i marljivost, i obzir, i jedno dugo '1-tako-dalje' malih kreposti«²².

²¹ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

²² Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

U tzv. malim ljudima filozof prepoznaje »sve što je Ženskasto, što potječe od sluŽnskog soja i posebno ona zbrkana mješavina puka«, i naj-oštrije se na njih obara jer u njima prepoznaje utjelovljene »sitne kreposti, sitne lukavosti te obzire što su poput zrna pjeska, taj mravlji meteŽ to jadno zadovoljavanje, tu 'sreću najvećeg broja'!«²³; jednom riječju – kritikom se obara na Ždovsko-kršćanski kompleks koji se ustoličio kao općeprihvaćen svjetonazor, osobito prisutan u sklopu različitih europskih nacionalizma, među kojima se Nietzsche najŽešće okomio na onaj njemački. Budući da potonje ocjenjuje kao trijumf mase, »malih ljudi« te njihove »današnje gospodare« što se iz mase izdvajaju jer su savladali umijeće držanja govora po trgovima. To su bezlični, ali psihički i fizički energični pojedinci koji, zahvaljujući tomu što spretno koriste javne prostore – trgove i trŽnice – izmišljaju nove narode i političke ideje sluŽeći se vlastitim jeftinim trikovima i lukavo smišljenim zamkama, a države koje stvaraju na njihovu su sliku i priliku, poligon za njihovu uporabu i zlorabu. Takvu državu Nietzsche prisposobljuje polumrtvom kljusetu na kojem zvecka pozlačena orma visokih počasti. Stoga ćemo tek izvan okvira države pronaći pravog čovjeka kojeg nitko neće moći ocijeniti sitnim ili površnim, jer samo onaj koji nije »ziheraš« (a zna se kako »mali ljudi« Žude za mlakim gnijezdom gdje je zajamčena posvemašnja sigurnost), postaje ono što jest. Takvi veoma često nose biljeg samotnosti.

Samoća je kamen kušnje za spomenutu alkemijsku preobrazbu; ona je prijeko potrebna istinskom misliocu ukoliko Želi proniknuti u razlog svog iluzornog postojanja i, naknadno, izgraditi sama sebe, što se može ostvariti tek na području gdje nema nikakve galame, koja vrvi vještima pretvoricama, glumcima, bolje reći klaunima i plesačima na užetu koje svjetina drž svojim velikanima i kojima se divi jer stvaraju i održavaju veliku buku, odvajajući ih od biti stvari. A larmu ta ista svjetina smatra značajnim događajem iako iza nje zapravo ne stoji ništa. Da bi pojedinac pronašao sebe, što predstavlja i najveću istinu, tada treba »nadići milosrdne koji su izgubili stid pred tuđom patnjom, licemjerne svećenike koji traže plaću za svoju vrlinu, pokvarenjake koji lažu po trgovima i smrade zdence, otrovne pauke koji s političkih govornica propovijedaju i jednakost i mrŽnju, a čiji ujed poput tarantulinog izaziva mahnuti nemir; slavne mudrace punih trbuha koji proklinju tragače. Treba se izdignuti iznad onih koji s visine gledaju na svijet i ljepotu, učenih koji ne znaju što bi pravo započeli sa stečenim znanjem, a koji kulturu poznaju tek po imenu; obrazovanih koji se povlače u sjenu kao pasivni gledaoci, pjesnika

²³ Friedrich Nietzsche, ibidem.

koji krivotvore vino Žvota, iznad države i Crkve – tih golemih paklenih pasa«²⁴.

»Ovim ljudima od danas«, veli Nietzscheov Zaratustra²⁵, »neću da budem svjetlo, neću da me zovu svjetlom. Njih hoću oslijepiti. Munjo moje mudrosti! Iskopaj im oči!«²⁶ Zato pravi, tj. viši ljudi trebaju iskusiti sve, da bi otkrili kako su za njih najznačajniji događaji zapravo njihovi najtiši trenuci, gdje caruje njihova »duga svijetla tišina«.

O stalnoj mijeni svih stvari i vječnom povratku

Naši su najtiši trenuci jedini unutarnji izvanvremenski prostor u kojem se može manifestirati vječni povratak. Da bi pojmio koncept vječnog povratka, istinski tragač ili nadčovjek treba osvojiti (svoj) posljednji i najviši vrhunac. A taj se izdiže iznad još dubljeg mora. Tko ga ne uspije prebroditi, niti spoznati najdublju ovozemaljsku bol, nikad neće zbaciti sa sebe duh težne koji sve nas pritiska. Tek kad ispljune i povrati svu svoju gorčinu, za čovjeka od znanja, ali ne od znanosti, otvorit će se vrata najviše spoznaje, jer dotle ništa neće moći doista spoznati, nego će samo zamišljati da zna što je Dobro i Zlo. Pravo Dobro prepoznaje se po moći kojom bol pretvara u radost, a tako postajemo ono što jesmo, dok je Zlo naša ograničenost spram svake prepreke koja nas sputava da dostignemo taj cilj i Zlo preokrenemo u Dobro. Ta dubokoumna misao uči tomu da će pojedinac opet proživjeti ovaj isti Žvot, sa svim usponima i padovima, koji će se ponoviti nakon nesagledivo dugog vremenskog ciklusa, kad se iscrpe sve kombinacije atoma. Sve će se ponovo vratiti, sve će biti opet kako je bilo. Iako bi za kršćanstvo to moglo biti veliko Zlo, za Nietzschea to je veliko Dobro. Stoga se čovjek od znanja, uprkos svemu i svima, i više od svih drugih, treba truditi da herojski proživi i podnese svoj Žvot, jer se samo čvrstom individualnom voljom, koja se očituje u njezinoj stvaralačkoj moći, može zaustaviti neumitna prolaznost svega i nadiranje izvornog ništavila.

Žvjeti u osnovi znači nagnuti se nad ponor kaosa koji stalno prijeti da će nas progutati i tako vratiti u prvobitno ništavilo. Jedino oružje koje je čovjeku preostalo da bi se obranio od početnog i krajnjeg ništavila u

²⁴ Liliana Scalfero, iz uvoda u *Il meglio di Federico Nietzsche (Najbolje od F. Nietzsche)*, Longanesi, Milano 1956. (Slobodni prijevod).

²⁵ Razlog iz kojeg F. Nietzsche izabire Zaratustru kao heroja da bi »opjevao« »sumrak idola«, jest da je taj »perzijski prorok bio prvi koji je započeo borbu između Dobra i Zla, prvi je stvorio moral, pa se prvi mora konfrontirati s njim«.

²⁶ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

doba sveopćeg nihilizma, tj. sloma svih apsolutnih vrijednosti, uključujući i samog Boga, jest jaka volja, koja iluzornosti Žvota zna suprostaviti svoju moć individualizacije: »Dakle, to li je Žvot? Ako je takav, onda nek' bude još jednom!«

Samo se na taj način može donekle ublažiti tragičnost Žvota koje su već Grci donekle bili svjesni i izbjeći užasu krajnije spoznaje o kojem govori starogrčki mit o kralju Midi. Ovaj je, naime, od Silena uporno zahtijevao odgovor na pitanje o tome što je za čovjeka najbolje i najpoželjnije. Nato mu, nakon poduže šutnje, smijući se Silen konačno i odvraća: »Bijedni smrtni soju, sine slučaja i patnje, zašto me tjeraš da ti kažem ono što bi za tebe bilo probitačnije da nikad ne saznaš? Za tebe je ono najbolje posve neostvarivo: nisi se trebao roditi, nisi trebao postojati, nisi se trebao utjeloviti ni u što (ne biti rođen, ne biti, biti ništa). Ali druga stvar koja bi za tebe bila još poželjnija, to je umrijeti što prije, (dakle tvoja brza smrt)«²⁷. Ili Laboritova »misao«, koja se – ako kao polazište izaberemo jednu od njegovih najoriginalnijih tvrdnji – može sažeti na sljedeći način: »Naš mozak – tvrdi Laborit – u posljednjih 15.000 godina nije se bitnije razvijao. Ili vladamo ili potpadamo pod tuđu moć. U takvim uvjetima moguće su samo dvije reakcije: borba ili bijeg. Ali ako je nemoguće pribjeći obim sredstvima, postajemo podložni raznim inhibicijama. U čovjeka to stanje tjeskobe uzrokuje sve psihofizičke bolesti pa tako i društvene aberacije, odnosno destrukciju. Štakori nas uče da se tog stanja možemo osloboditi jedino napadajući svoje bližnje«²⁸.

Iz toga proizlazi razlog zbog kojeg čovjeku treba nekakva vjera u apsolutno, neki veo koji bi prikrrio rugobu ove banalne egzistencije.

Sa svoje strane, Nietzsche zahtijeva da bi čovjek kao biće koji tež slobodi, tj. individualizaciji, trebao živjeti u dosluhu s neprekidnim procesom mijene svih stvari, koje su prije nastanka bile ništa proistekavši upravo ni iz čega, a koje također više nikad neće biti kad se vrate u prvobitno ništavilo. U tome leži i (ne samo etički) smisao nauka o »najtišem trenutku« kao prostoru gdje se susreću vječni povratak i *amor fati*, što je Nietzsche iskusio u prvom licu, a potvrdio poznatom krilaticom: »Ako je ovo bio Žvot, onda još jednom!«

Ako je Nietzsche s jedne strane do same srži antikršćanski nastrojen, s druge strane ne samo da se on obilato služi tipično kršćanskim rječnikom (vokabularom), već pokazuje da posjeduje iznimno religioznu dušu. U stvari on je pravi mistik i to poput grčkih predsokratskih mudraca.

²⁷ Emanuele Severino, *Oltre il linguaggio (S onu stranu jezika)*, Adelphi, Milano 1998.

²⁸ Henri Laborit, *Elogio alla fuga (Pohvala bijegu)*, Mondadori, Milano 1998.

Nietzscheova najkрупnija oklada sastojala se dakle u namjeri da stopi misao sa strujom univerzalne sile, uvodeći misao u sam njen tijek, otimajući joj volju za moć, što je u suprotnosti s mišlju Zapadne civilizacije počevši od Sokrata pa sve do njemačkog duha koji Nietzsche smatra posljednjim nosiocem i uporištem velike Zapadne misli, izvorom pokvarenosti i mračne propasti. Sve to usprkos njegovom početnom neobuzdanom nepovjerenju prema mogućnosti sebespoznanje. Naročito ako se ima na umu da je Nietzsche, u svojim najboljim godinama i u najplodnijem razdoblju Žvota vjeŽbao ho-timičnu destrukciju vlastite ličnosti (vlastitog ja) poput redovnika-ratnika prakticirajući radikalnu magiju, odbacujući svaki poznati uzor. Stoga se osobito u ovom slučaju treba pitati – tko govori o sebi u prvom licu? Tko djeluje kao subjekt u pothvatu tumačenja sebe? Odgovor na ta i takva pitanja, kao i sam pothvat preobraŽenja vlastitog jastva, ne može biti nego proturječan (paradoksalan). A u Nietzschea kontradikcija i nije neka novost jer ona jest upravo stoga što je svijet takav. To je protuslovlje poput nekog samovoljnog entiteta koji ni o čemu ne ovisi, ne traŽi opravdanja, već se stalno i neprekidno potvrđuje u igri uma. Nietzsche obiljeŽava pojavu misli koja se ne Želi dokazivati ili nametati argumentima jer poprima obličje čistog imperativa, nesvjesna koraka koji mu prethode i slijede. Što bi, uostalom, takva misao započela sa svojim protuslovljima?²⁹ Prema Nietzscheu, stvari ne zapovijedaju onome tko im umije nametnuti svoju volju, dok se slučaj organizira u funkciji naših najdubljih potreba. Zbog čega Nietzsche kaže kako je često »iznenađen činjenicom koliko je nemoćna nesretna kob u usporedbi sa snagom naše volje. A često znam sam sebi reći da volja mora postati pravom sudbinom kako bi se uvijek nanovo suprostavljala usudu, *hyper moron*«³⁰. U ovom interpretativnom kontekstu misao se poistovjećuje s oblicima u prirodi – geste, odnosno postupci postaju shvatljivi ukoliko primijenimo mjerilo stila, koji se tada javlja kao »umijeće čina«³¹, jer »misli trebamo smatrati gestama«³². Dakle, po Nietzscheu, svaka je »stvar toliko povezana s cjelinom, da bi isključiti bilo koju pojedinost značilo poništiti cjelinu«³³. No, treba li doista odbaciti dio stvarnosti koji nismo spremni podnijeti – smrt ili patnju koje na svaki način nastojimo izbjeći jer se s njima ne možemo suočiti? Sudbina nuŽnosti (kako glasi i naslov jednog od djela talijanskog filozofa Emanuela Severina³⁴, dobrog poznavaoa Nietzscheove misli) takva je da u svakom trenutku ujedno sadrŽi sve prošle trenutke.

²⁹ Roberto Calasso, iz pogovora *Monologo fatale (Fatale monolog)*, pridodanog Nietzscheovom djelu *Ecce homo*, Adelphi Milano 1991.

³⁰ Iz pisma Paulu Deussenu, 3 sječnja 1888.

³¹ F. Nietzsche, *Ecce homo*, Adelphi, Milano 1991.

³² Iz *Posmrtnih ulomaka*, N V4, (jesen 1880.).

Od čovjeka do nadčovjeka

Sudbina je višeg čovjeka, dakle, otkriti i primijeniti praksu koja bi mu omogućila da živi prema »pečatu nužnosti«, odnosno krilaticu prema kojoj bi se ravnali svi prolazni trenuci njegove svakodnevnice. A da bi se to ostvarilo, treba dostići odgovarajući stupanj unutarnje snage kako bi se ojačala volja koja omogućuje da se ta i takva stvarnost stvari ne samo podnese, već da se s radošću proživljava.

Životnu radost koju dobro ilustrira citat 18. ulomka poglavlja »O višem čovjeku« iz Nietzscheova djela *Tako govoraše Zaratustra*: »Podignite srca svoja, braćo moja, više! Još više! Ali ne zaboravite ni na noge! Podignite i noge svoje, vi dobri plesači, i bolje još: stojte i na glavi!

Postoji i sreća teških životinja, postoje i oni čije su noge zdepaste od rođenja. Čudesno se oni muče, poput slona koji se muči da bi stajao na glavi.

Ali je još bolje biti lud od sreće, nego lud od nesreće, bolje je i nespreno plesati nego šepavo hodati. Tako naučite od mene moju mudrost; i najgora stvar ima dva dobra naličja, – i najgora stvar ima dobre noge za ples: pa naučite već sami sebe, vi viši ljudi, stajati na uspravnim nogama!

Ta odrekните mi se već tog napuhavanja nevolje, odrekните mi se svake tuge puka! O kako mi žalosni izgledaju danas lakrdijaši puka! A ova današnjica je današnjica puka«³⁵.

Prema Nietzscheu, samo se takvim dobrovoljnim činom odvažnosti i hrabrosti, koji poznaje svoj strah, ali strah savladava, prisiljava na uzmak, može nadvladati dekadencija i sustav predodžbi s kojim se čovjek toliko poistovjetio, da je postao njegovom drugom prirodom.

Tek su viši ljudi, te iznimno srčane, odvažne i hrabre individue otvorena srca i duha, sposobni u svakom trenutku pojmiti cjelovitost svakog trena u njegovoj svevremenosti i vječnoj mijeni, svjesni da će se sve ponavljati u beskraj, u beskonačnoj budućnosti koja je proizašla iz isto tako beskonačne prošlosti, iz sklopa nužnosti koji je doveo do aktualnog stanja stvari. U tome se i sastoji praksa vječnog povratka svih stvari³⁶.

Sljedbenicima ove nove vjere treba mnogo srčanosti, ali ne one koja se razmeće pred svjedocima, već srčanosti pustinjaka i orlova, smjelosti koju ni bogovi ne smiju zamijetiti.

³³ iz *Posmrtnih ulomaka*, W II 5, (ljetno 1888.).

³⁴ E. Severino, *Il destino della necessità (Sudbina nužnosti)*, Adelphi, Milano 1994.

³⁵ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

³⁶ Roberto Calasso, iz pogovora *Monologo fatale (Fatalni monolog)*, pridodanog Nietzscheovom djelu *Ecce homo*, Adelphi Milano 1991.

»Samo tako – samo tako raste čovjek u visinu, gdje ga pogađa i slama munja: samo tako raste dovoljno visoko za munju!«³⁷

Zadaća koju si je Nietzsche postavio nije tek ukazati na to koliko je spoznaja putem predodžbi iluzorna, nego se on prihvatio i toga da ju u sebi posve iskorijeni kao običnu fikciju i uzrok tisućljetnog taloga tjeskobe pred ponorom dubokoumne misli koja je izbljednula pred nezaustavljivom mijenom jednog svijeta u stalnom nastajanju.

Iz toga proizlazi ljudska nasilnost i glad za spoznajom, od koje je građena i sama tjelesnost pa se zato te hrane teško i odreći. Čovjek dekadencije dočekao je svoj sumrak i zalazak predodžbene spoznaje.

Kritika upućena spoznaji koja se temelji na predodžbi, zbog čega čovjek više nije u stanju prepoznati nužnost stvari, nije poziv na blaženu tupost i aroganciju, niti na izmišljanje novih spoznajnih metoda, koliko je sam proces predočavanja koji se na kraju uvijek svodi na simulaciju, došao do točke prijeloma, gdje se sve mora opet okrenuti k nužnosti – u vječnom povratku³⁸. U praksi to znači da treba ponovno naučiti promatrati Život izvan začaranog kruga spoznaje koja robuje prisili razumski ograničene predodžbe.

Život je vibracija određene frekvencije, izvjesni ritam koji treba prepoznati, a ako pojedinac želi izaći iz vrtloga sveobuhvatnog ludila današnje svjetine, onda mora u sebi prihvatiti svaki trenutak Života u svoj njegovoj cjelovitosti.

Stoga u 19. odjeljku poglavlja »O višem čovjeku« Nietzsche progovara kroz Zaratustrina usta na sljedeći način: »Vi viši ljudi, najgore je u vas to što ni jedan od vas nije naučio plesati kako se plesati mora – plesati preko samih sebe! Što ima na tome što ste vi promašeni!

Kako je još to moguće! Naučite se konačno smijati i preko samih sebe! Podignite srca svoja, vi dobri plesači, više! Još više! A ne zaboravite mi ni dobar smijeh!

Tu krunu nasmijanoga, tu krunu vijenca od ruža: vama, braćo moja, bacam tu krunu! Proglasio sam smijeh svetim, naučite mi se – smijati!«³⁹

Tu više nije riječ o čovjeku od znanja, čak ni u onom dionizijskom smislu iz doba Nietzscheovog *Rođenja tragedije*, nego o preobrazbi u zagonetni lik višeg čovjeka. Od novog se pojedinca zahtijeva da usvoji

³⁷ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

³⁸ Roberto Calasso, iz pogovora *Monologo fatale (Fatale monolog)*, pridodanog Nietzscheovom djelu *Ecce homo*, Adelphi Milano 1991.

³⁹ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

praksu vječnog povratka kao neophodnog uvjeta za pretvorbu u ono što doista jest, u biće koje svakim svojim atomom i u svakom trenu stalno potvrđuje da je dostiglo sebe, da Živi sebe. Samo ako dostigne to stanje identiteta kao stanje duha, ili slikovito rečeno – »doba najkraće sjene«, stiže do otkrivenja u kojem se stvarnost pokazuje i progovara na neposredan način.

O vječnom povratku

U ovakvom kontekstu filozofija, kao granično područje sveukupnog znanja i zenit spoznaje, dolazi do svojeg epiloga, do stupnja u kojem će ju zamijeniti sveobuhvatnost vječnog povratka – ne više u vidu transcendentne ideje ili spoznajnog čina, nego kao nadasve i uvijek prisutna bezvremenost koju Nietzsche ne može (a niti Želi) pojmovno tumačiti, svjestan da je takav razvoj stvari odredila nužnost ulančanog zbivanja. Kad je jednom za svagda postalo jasno da će prevagu odnijeti *nefas* – ako doslovno shvatimo preobrazbu što je filozof izvršio na području misli koja se temelji na predodžbi pretočivši je u praksu vječnog povratka, kad je jednom za svagda prepoznao svu teatralnost intelekta, za Nietzschea su se raskrile vratnice razumijevanja stvarnosti⁴⁰. Pritom treba primijeniti drukčije kriterije odnosa prema realitetu, jer »mi ne smijemo htjeti samo jedno stanje, već moramo htjeti postati ciklična bića: tj. postati istovjetni s egzistencijom«⁴¹. Treba postati bićem koje se po kvalitetama izjednačuje s određenom epohom, jer čovjek, koji je sam po sebi priroda, dakle nešto nekonstantno i titrajuće, ali po svojoj naravi to odbacuje, mora simulirati prirodu da bi na kraju otkrio da je i sam ta ista priroda koja »se voli skrivati«. Biće koje se poistovjetilo s egzistencijom počinje stvarati svijet iz sebe sama.

U stvari, vječni povratak nije koncept koji jednostavno pribrajamo drugim idejama, nego praksa, djelo, čin koji postavlja naglavce misao o realnosti jer je to jedini imperativ koji može predstavljati osnovu sveukupne egzistencije⁴². Kritika kršćanstva i morala kao sustava predodžbene spoznaje tek su posljedice navedenenoga.

Nietzsche je dopro do iskonske mudrosti koju vidi ne kao više-manje objektivno predočavanje realnosti, već kao moć volje koja čini stvarnim

⁴⁰ Roberto Calasso, iz pogovora *Monologo fatale (Fatalni monolog)*, pridodanog Nietzscheovom djelu *Ecce homo*, Adelphi Milano 1991.

⁴¹ *Posmrtni ulomci*, N V 9, (ljetu 1889.).

⁴² Roberto Calasso, iz pogovora *Monologo fatale (Fatalni monolog)*, pridodanog Nietzscheovom djelu *Ecce homo*, Adelphi Milano 1991.

svaku epistemološku gestu, pa makar pripadala samo fiktivnom subjektu. To je čin koji raste do razmjera divlje stihije, i sam usred množne ostalih gesta⁴³.

O dionizijskoj mudrosti

Prema Nietzscheu, treba se osloboditi shema koje zavode na stranputicu u okviru suvremenog modela spoznaje, koja je na izvjestan način povezana s filozofijom predsokratovskog razdoblja, a koju bi ispravnije bilo nazvati, kao što preporučuje talijanski filozof i filolog Giorgio Colli⁴⁴, grčkom mudrošću. Potonju su iskrivile brojna tumačenja u aristotelovskom duhu, a u novije doba hegelovska historiografija sustavno se prihvatila njezine prerade.

Nietzscheova misao, naprotiv, nastoji prodrijeti do izvorne mudrosti pa i dalje, sve do točke u kojoj je nastala dihotomija svjetonazora, koju s jedne strane utjelovljuje bog Dioniz, a s druge Apolon (osobito u svezi s religijskom sferom koja se, prema Nietzscheu, temelji na volji za moć). Njegov je prvenstveni cilj pronaći ono što je postojalo prije sustavne, diskurzivne spoznaje, njezinu prvotnu podlogu, lišenu svih naslaga predodžbi (koja nas sprječava da postanemo ono što doista jesmo). Iz tog razloga Nietzsche govori o podjeli na dionizijsku i apolonsku viziju Žvota, kojom će se naročito pozabaviti u djelu *Rođenje tragedije* kao različitim načinima doživljavanja egzistencije, priklanjajući se prvoj, jer se, prema Colliju – oduševljenom sljedbeniku Nietzscheove misli⁴⁵ – u istoj nalaze »skriveni korijeni mudrosti. Umišljenost spoznavanja, koja se očituje u pohlepi za svim vidovima Žvota, potraga za krajnostima i simultanost suprotnosti, sve to priziva neizrecivo iskustvo cjelovitosti«⁴⁶. Taj oblik Dioniza koji se razotkriva u arhetipskoj šifri mudrosti očituje se u znakovima čije se jedino opravdanje nalazi u perspektivi spoznaje, a manifestiraju se kao evokacija ili postignuće, što je djelomice sagledao i Nietzsche, i to u prvoj fazi svojih promišljanja o Dionizu, tvrdeći da je dionizijski instinkt zapravo estetički nagon⁴⁷.

⁴³ Roberto Calasso, *ibidem*.

⁴⁴ Giorgio Colli, *La sapienza greca (Grčka mudrost)*, Adelphi, Milano 1997.

⁴⁵ »Usp. Nietzsche K G W (Colli – Montinari) III I, 29; 36–37; III 2, 50 itd., koji preuzima misao od K. O. Müller, I 518; II 27, i pripočeva je Burckhardt, I 518–519«. (G. Colli, *uvod u La sapienza greca – Grčka mudrost*, Adelphi, Milano 1997.)

⁴⁶ Giorgio Colli, *La sapienza greca (Grčka mudrost)*, Adelphi, Milano 1997.

⁴⁷ Giorgio Colli, *ibidem*.

Kako bilo, rezultat tog egzaltiranog raskida s individualizacijom, kojim Nietzsche daje schopenhauerovski ton⁴⁸, nije pospana iscrpljenost, nije ni potpuni gubitak mogućnosti spoznaje, a niti srozavanje na Žvotinjsko stanje, već ludost u vidu grčke »manije«, dakle stanje svijesti suprotno svakidašnjem, »normalnom«. Ta spoznajna distanca pojačava se u vitalnom obliku i postaje glavnim obilježjem Dionizove kontradiktornosti. Očituje se u nezaustavljivoj potrebi za prisvajanjem i ekspanzijom, u volji za moći, Želji za punoćom, što se nakon vrhunca ekstaze preobraća u prezir prema Žvotu u svom najintenzivnijem obliku. Može se tumačiti kao neposredno, bolno i pesimističko spoznavanje Žvota⁴⁹.

»I Apolon je«, objašnjava nam Colli, »bog spoznaje, ali njegov je stil smiren i eksplicitan. Bezočnu Židnju za krajnjom spoznajom u arhaisko doba prepoznavali su jedino u vidovitosti, a taj dar poklanjao je Apolon⁵⁰. Ako se tvrdilo da je mudrost svojevrsna šifra same Dionizove biti, da je nezasićna i ohola Židnja za spoznajom simptom njegove prirode, onda se mudrost ne može dijeliti s drugima, ne može se prenijeti na druge. Apolon, naprotiv, poklanja spoznaju ljudima, ili točnije izabranima, no on ostaje po strani, jer je to bog koji djeluje izdaleka⁵¹, i zato se njegov utjecaj prepoznaje u zagonetnim riječima koje treba razumjeti, a ne u poistovjećivanju ili u izravnoj spoznaji kao u Dioniza.

Oba su boga povezana s konceptom mudrosti, ali se razlikuju po naravi i osobnom načinu na koji poklanjaju mudrost. Dioniz uzrokuje ludilo⁵², koje se u bakanticama manifestira kao ekstatična spoznaja, dok Apolon također izaziva maniju, ali onu proročanske vrste, no sam ostaje po strani.

Kao bog koji indirektno utječe na ljude, Apolon komunicira posredstvom mudrih riječi koje treba umjeti protumačiti. Riječ ne pripada njegovim atributima, nego je tek sredstvo koje u čovjeku može pobuditi mudrost.

Ako je ta komunikacija indirektna, potreban je pojedinac, koji će Apolonove lakonske i zagonetne poruke primiti preko proročišta, dok će ih drugi interpretirati, podvrgnuti trezvenoj analizi i uobličiti u suvisli diskurz. Tako nastaje *ratio*⁵³.

⁴⁸ »Usp. Nietzsche K G W (Colli – Montinari) III I, 24«. (G. Colli, uvod u *La sapienza greca – Grčka mudrost*, Adelphi, Milano 1997.)

⁴⁹ Giorgio Colli, *La sapienza greca (Grčka mudrost)*, Adelphi, Milano 1997.

⁵⁰ Giorgio Colli, *ibidem*.

⁵¹ Giorgio Colli, *ibidem*.

⁵² Usp. Rhode, 1 (A 16).

⁵³ Giorgio Colli, *ibidem*.

»Dok se putem Dioniza, te metafore za Žvot sam«, nastavlja Giorgio Colli, razmatrajući pitanja prvobitne grčke mudrosti, »očituje kao mudrost, koja ipak zadržava sva obilježja kvintesencije Žvota, a to je već tajna«.

»U Grčkoj se bogovi rađaju iz zanesenog pogleda na Žvot, na njegove pojedine aspekte i fragmente, koji se žele fiksirati. A to predstavlja spoznaju. Dioniz, međutim, nastaje kad se jednim jedinim pogledom obuhvati cijeli Žvot – kako je moguće obuhvatiti cjelovitost Žvota? Evo kako je bezočna spoznaja – ako živimo, onda smo protagonisti i nosioci jednog jedinog Žvota, ali htjeti sudjelovati u Žvotnoj cjelovitosti, u svakom njegovom obliku, to priziva Dioniza kao boga iz kojeg izvire mudrost«⁵⁴. Dioniz je Žvot i smrt, radost i patnja, ekstaza i grč, dobrota i okrutnost; »u njemu se stječu lovac i lovina, vuk i jagnje, muško i žensko, Židnja i odsustvo Židnje, igra i nasilništvo, i to sve istovremeno, u ovom istom trenutku u kojem više nema ni prošlosti ni budućnosti, u zastrašujućem srazu krajnosti«⁵⁵.

Nietzsche u dionizijskom svjetonazoru prepoznaje neposrednu spoznaju do koje dolazi trenutačnom identifikacijom subjekta i objekta, onoga tko spoznaje i predmeta spoznaje. Nema više odvojenosti, već vlada zajedništvo, za razliku od apolonskog doživljaja stvarnosti, koji je posredan jer je tek jedna od mogućih interpretacija svijeta – te zagonetke čiji se smisao razrješava pomoću riječi.

Dionizijska se orijentacija tako pretvara u posve materijalan čin odgovornog subjekta – nismo stvoreni da znamo, nego za djelovanje kao da znamo, a ovo »kao da« skrivamo u regionima nesvjesnog, jer bi za filozofirajuću Žvotinju bilo nepodnošljivo priznati tu paralizirajuću i poražavajuću činjenicu.

Nietzsche je odlučio ovo »kao da« postaviti u samo središte čina kako bi potencirao njegov učinak; gubeći svaku refencijalnu točku, čin se javlja u čistom obliku, popraćen znakovima koji ne znaju, ne mogu i ne žele znati ništa o svojem podrijetlu, a kad je na djelu volja koja se ni na čemu ne temelji, svijet ponovno postaje enigmom što se istodobno sastoji i od svih svojih raznorodnih rješenja⁵⁶. Ova potonja, opet, mogu imati značaj koji se nameće svojom uvjerljivošću, a moguća je i njihova pretvorba u nešto drugo, u ovisnosti o sudbinskoj nužnosti.

⁵⁴ Giorgio Colli, ibidem.

⁵⁵ Giorgio Colli, ibidem.

⁵⁶ Roberto Calasso, iz pogovora *Monologo fatale (Fatalni monolog)*, pogovor pridonanog Nietzscheovom djelu *Ecce homo*, Adelphi Milano 1991.

O Višem čovjeku

Cijelo poglavlje o višem čovjeku u djelu *Tako govoraše Zaratustra* upozorava na poteškoće s kojima će se aspirant suočavati na putu samo-realizacije, dok ne postane ono što jest, jer se tek treba prekaliti sudbinskom nužnošću u kaosu koji je uslijedio nakon smrti svega što je vječno i nepromjenjivo pa i samog Boga, sve dok ne posegne za voljom neutemeljenom na bilo čemu. Zato će svijet postati »enigmom koju sačinjavaju i sva njezina šarolika rješenja«⁵⁷, i kao takav neće odgovarati očekivanjima nadčovjeka, što svejedno neće predodrediti njegovu sudbinu jer takva situacija pogoduje čeličenju njegove volje. U takvom kontekstu nije problem pasti, već jesmo li se sposobni ponovo pridignuti dvostruko ojačani snagom i hrabrošću da se ipak ide dalje.

Evo što o tome kaže njegov Zaratustra: »Prestrašene, posramljene, nespretne, poput tigra koji je promašio skok: tako sam i vas, viši ljudi, često vidio kako se postrance šuljate. Jedno ste bacanje kocke promašili.

Ali što marite, vi kockari, za to! Niste naučili igrati i rugati se onako kako se mora igrati i rugati! Ne sjedimo li mi uvijek za stolom gdje se dobacuju poruge i igra?

Pa ako ste promašili ono veliko, da li ste vi sami stoga – promašeni? Pa ako ste promašeni vi sami, da li je stoga promašen – čovjek? A ako je promašen čovjek: Pa dobro! Neka je promašen!«⁵⁸

Novi čovjek mora ponovno postati djetetom koje sudbina odgaja da bi postalo ono što jest. Slijedi jedan od najznačajnijih ulomaka u kojem nalazimo sav *pathos* ove nužne probrazbe: »Pred bogom! – Ali sad je umro taj bog! Taj bog, vi viši ljudi, bijaše vaša najveća opasnost.

Otkada on leži u grobu, da, tek otada ste opet uskrsnuli. Sada tek dolazi veliko Podne, tek sada će postati viši čovjek – gospodarem!

Shvaćate li riječ ovu, braćo moja? Preplašili ste se: zahvati li i srce vaše nesvjestica? Zjapi li vam ovdje bezdan? Da li je ovdje na vas razjapio njušku podzemni pas?

Pa dobro! Naprijed! O vi, viši ljudi! Tek sad brdo ljudske budućnosti osjeća muke porođajne. Bog je umro: sad mi hoćemo – da Žvi nadčovjek«⁵⁹.

Svjesni toga da ponovno rođenje ne uspijeva uvijek te da onaj »tko mora da rodi, bolestan je, ali tko je rodio, nečist je«, potrebno je još da

⁵⁷ Roberto Calasso, *ibidem*.

⁵⁸ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

⁵⁹ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

takav »opere i očisti dušu svoju«⁶⁰ od misli što su istkane od predodžbi koje su okovale svijet i udaljila ga od nas učinivši ga stranim, monoteističkim i krutim, oduzevši mu svu egzistencijalnu šarolikost i polimorfnost.

Umjesto da svaki misaoni oblik bude fragmentom stvarnosti, misao bi trebalo iskoristiti za otkrivanje vlastitog mjesta i uloge u svijetu. Ona se mora preobraziti i postati Žvućom mišlju koja je u svakom trenu spremna dokazati i pokazati svoju sudbinu, dokle god traje čarobni krug privida, bez ikakvih izgovora i kolebanja; mora činiti isto što i samotni igrač, koji dok igra zaboravlja sebe, jer sudionik u igri predstavlja ujedno svekoliki svijet. U dimenzijama gdje sudbina od nas ne traži dosljednost, ali nameće svoj autoritet, misli i Želje ostaju ipak njezinim sredstvima⁶¹.

To je danas važno shvatiti, jer je doba u kojem Žvimo obilježeno filozofskom anarhijom pa u toj općoj slobodi postoje opasni pozivi koji mame na raspuštenost. Drskost vreba iza svakog ugla, a tu malo koriste maske i više ničemu ne služe sofizmi za kojima se Želi sakriti naš stid zbog »loše bačenih kocki«⁶² – zar nismo, kao što reče Nietzsche stalno za velikim igračim stolom gdje se baca kocka i dobacuju poruge? No, smijeh je grč. Kocke su bačene i još se kotrljaju; pa ipak, kad se zaustave, vidi se da to nije tek obična igra⁶³. Kako god, kao što je rečeno, bolje biti lud od veselja nego od boli, bolje i nespretno plesati nego hramati.

U taj kontekst uklapa se i Nietzscheova ludost; bez obzira na to što je sve rečeno i napisano o njezinim uzrocima. Dovoljno je prelistati povijest njegove bolesti koju potpisuju različiti specijalisti. Već u djelu *Tako govoraše Zaratuštra* Nietzsche je upozorio aspirante koji kreću putem nadčovjeka, samotnike dugog podneva kad je sjena najkraća, one koji su obilježeni znakom nužnosti, odnosno ljude novog soja što pripadaju svijetu gdje više nema istine što bi sve obuhvatila i sve objasnila, svijetu koji je ponovno postao blatnom močvarom, da je tu lako zabludjeti, a da bi se preživjelo, treba kročiti lakim korakom, treba se održati na varljivoj mulju, i ne samo to, već plesati po njemu kao po uglačanom parketu.

Viši čovjek mora se čuvati učenih koji za sve imaju spremna tu-maćenja i opravdanja. Osobito kad Žele ostvariti nešto veliko. Baš tada bude nepovjerenje u velike stvari, ti licemjerni mjenjači novca, ti vješti

⁶⁰ Friedrich Nietzsche, *ibidem*.

⁶¹ Roberto Calasso, iz pogovora *Monologo fatale (Fatalni monolog)*, pridodanog Nietzscheovom djelu *Ecce homo*, Adelphi Milano 1991.

⁶² Giorgio Colli, *Filozofia dell'espressione (Filozofija kao ekspresija)*, Adelphi, Milano 1982.

⁶³ Giorgio Colli, *ibidem*.

glumci, pa se tako i pred njihovim vlastitim zrikavim očima rečeni ciljevi pretvaraju u obijeljene grobove što vrve od crva dok se oni zaogrću krupnim riječima, i razmahuju vrlinama, kite djelima koja svjetlucaju poput staklenih dragulja.

»Budite tu vrlo oprezni, vi viši ljudi!«, reći će Zaratustra *alias* Nietzscheov *alter ego*.

»Oni vas mrze; jer oni su neplodni! Oni imaju hladne, isušene oči, pred njima leži svaka ptica operušana.

Takvi se diče time što ne lažu: ali nemoć za laganje još je daleko od ljubavi za istinom. Čuvajte se!«⁶⁴

Prvenstvena zadaća višeg čovjeka jest nametnuti sudbinsku nužnost ili »obilježje nužnosti« što omogućuje da postanemo ono što doista jesmo. Pa tako, kad Nietzsche spominje robove i gospodare, prvenstveno ima na umu one koji su od sveg srca voljni ponijeti svoju sudbinu na plećima, kao sudbinsku volju, još točnije kao najvišu moć sudbine, ali i one koji se i dalje kriju iza lažnih idola. Jer slomom do jučer nedodirljivih apsoluta postalo je očigledno da su većinom preostali »pripadnici jedne bijedne, bolesne vrste koji se vladaju kao što priliči svjetini, što s mržnjom gledaju na život urokljivim očima.«⁶⁵

Danas je najrasprostranjenije uvjerenje ono o jednakosti svih ljudi, koje se afirmiralo pojavom kršćanstva kao vjera u kojoj se svi izjednačuju naspram politeističkih religija, kad nije bilo govora o jednakosti.

Kršćanstvo je uvjeralo besprizorne da njihova bijeda i nesreća nisu neizbježne, što je najviše došlo do izražaja kad su povjerovali da oni sami predstavljaju normalu, prevladavajući prosjek, čiji pripadnici svoj položaj smatraju nepravednim pa stoga smišljaju uzvrat ne samo za sebe, nego i za sve buduće generacije⁶⁶.

Usput, recimo i sljedeće: kad Nietzsche govori o moralu robova, tada prvenstveno misli na njihovu želju za ukinućem patnje, dok naprotiv, elita žudi za sukobima i izazovima pa stalno traži prigodu da se mjeri sa sobom i surovošću života.

Suprotno Marxu, Nietzsche drži da je ropstvo neophodan preduvjet za pojavu nadčovjeka kao pojedinca koji dobro zna koliko je iluzorno

⁶⁴ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

⁶⁵ »To je bijedna, bolesna vrsta, to je vrsta puka: oni zlo podnose ovaj život, u njih je zao pogled zemlji ovoj«. Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1976.

⁶⁶ F. Nietzsche, *La nascita della tragedia (Rodenje tragedije)*, Adelphi, Milano 1995.

vjerovati da je osobna sreća posljedica ukinuća boli i ropstva. Jer, bez boli nema zadovoljstva, a bez zadovoljstva nema sreće. Što ljudi intenzivnije nastoje iskorijeniti patnju, to više iscrpljuju vrelo radosti. Mir među ljudima, jednakost među građanima, obilje za proizvođače, sve je to krasan program koji tako dobro zvuči na trgovima. No, ako se ikada ostvari, to će označiti kraj Žvota, u svakom slučaju onog dostojnog tog naziva.

Dekadencija suvremenog doba neizbježna je posljedica prethodnog⁶⁷.

Običnom čovjeku mogla bi i odgovarati tumačenja koja jačaju vjeru u prosječnost te i u nedokučivost Žvotnog dinamizma. Naročito onima koji sa samouvjerenošću tipičnom za pripadnike svjetine i dobro upućene zaključuju da je Nietzscheova misao nedosljedna, da je bolje ne uzimati ju za ozbiljno i nastaviti starim putem. »No, zar današnjica ne pripada svjetini?«, upozorava filozof. Poznato je da plebs ne razlikuje veliko i malo, ne zna što je poštenje i iskrenost, jer svjetina je pokvarena bez svoje krivice, ali zato laže uvijek⁶⁸.

Vratimo li se temi Nietzscheova ludila, možda je bolje da opet iščitamo što on sam kaže o modernom umjetniku, a gle kakvog li slučaja! Taj ćemo argument pronaći u jednom od posmrtno objavljenih fragmenata koji je napisao kad su se 1888. pojavili prvi simptomi njegove duševne bolesti. »Podražljivost njegovog organizma upravo je nevjerovatna – za nj svako iskustvo predstavlja krizu, a najnezatnija zbivanja postaju prave drame. Sve ga to čini nepouzdanim. Njegova se ličnost raspala, a ne bismo pogriješili kad bismo ustvrdili da je on prije *rendez-vous* mnoštva ličnosti, među kojima drsko proviruje sad ova, sad ona.

Stoga se čini da imamo posla s autentičnim klaunom; sva ta jadna bića bez svoje volje, koja liječnici nastoje proučiti izbliza, iznenađuju virtuožnošću svoje mimike i sposobnošću prerusavanja, umijećem da preuzmu karakter po želji.«⁶⁹

Zaključak

Odbaciti svijet iluzija neizrecivo je teško. Stoga treba nastojati osvijestiti činjenicu da je svijet igra iz koje nemamo kamo pobjeći i za koji ne možemo ništa učiniti kako bi postao bolji. Teško je ne osjećati se nemir-

⁶⁷ F. Nietzsche, *La filozofia nell'epoca tragica dei Greci e scritti dal 1870 al 1873 (Filozofija u doba grčke tragedije i ostali spisi nastali od 1870 do 1873)*, Adelphi, Milano 1973.

⁶⁸ Liliana Scalfero, *Il meglio di Federico Nietzsche (Najbolje od F. Nietzschea)*, Longanesi, Milano 1956.

⁶⁹ Posmrtni ulomak, W II 7 (početak 1888 – ljeto 1888.)

nima i izgubljenima ako nismo sigurni kojim putem treba ići, kad pomišljamo da smo se izgubili i kad se očajnički pokušavamo zabiti natrag u svoju špilju, sabiti se u granice i ograničenost što Žvotu daje privid podnošljive i poželjne prosječnosti. Nietzsche je na sebi izveo pokus u kojem je stavio na kocku svoj Žvot, svoju vlastitu beznačajnu egzistenciju. »Učiniti od vlastitog Žvota eksperiment – samo je to sloboda duha, a to je postalo mojom filozofijom«⁷⁰, veli on.

Kad sama priroda u svoj svojoj čistoći i nevinosti progovori na usta djeteta, tada i samo tako (prema Heraklitu) usamljeni pojedinac postaje kraljem.

Stoga (veliki) pojedinac mora biti spreman nadvladati svaki osjećaj krivnje i poput djeteta igrati se Žvotom ne skrivajući se više u mračnom hodniku u kojem nalazi sigurnost vlastite osrednjosti, odbacujući bol, patnju, okrutnost, kao ličinka koja bi prodala i dušu za malo svagdanjeg komfora.

»Slučaj Nietzsche«

Što bismo na kraju rekli Nietzscheu o eksperimentu koji je proveo na samome sebi? Ono što je sam napisao: »I radije zdvajajte nego da se predate. Volim vas zato što danas ne znate Žvjeti, o vi, viši ljudi«⁷¹.

Kad bismo u okviru teorije o vječnom povratku u prošlosti zapadne civilizacije htjeli potražiti njezin identitet (što prema doktrini o vječnom povratku nije doli simptom jedne ciklične pojave⁷²), pronašli bismo je u Edipovoj i Faustovoj sudbini (u prvom slučaju riječ je o razdoblju grčke tragedije, a u drugom o kršćansko-renesansnom kontekstu).

No, ako ovi likovi iz povijesti književnosti i civilizacije predstavljaju arhetipsku sliku jednog idealiziranog identiteta, može se reći da se ona u Nietzscheovoj sudbini stvarno inkarnirala.

Da bismo izbjegli nesporazum, treba naglasiti kad se govori o tim »izvrsnim« žrtvama tada one ne smiju tek pasivno podnijeti kaznu, jer inače ostaju u krugu kršćanskog poimanja osvete, već moraju stradati zbog svoje vlastite krivice. Ovo je bila najgora od Nietzscheovih opsesija, koju je po posljednji put formulirao u djelu *Ecce homo*: »... priznati krivi-

⁷⁰ Posmrtno objavljeni ulomak, W II 7 (jesen 1888.)

⁷¹ Liliana Scalfero, *Il meglio di Federico Nietzsche (Najbolje od F. Nietzschea)*, Longanesi, Milano 1956.

⁷² Roberto Calasso, iz pogovora *Monologo fatale (Fatalni monolog)*, pridodanog Nietzscheovom djelu *Ecce homo*, Adelphi Milano 1991.

cu, ali ne i osudu samo je to dostojno božanskog⁷³. To onda nije kazna koju treba podnijeti zbog krivice; ova potonja samo je jedan od načina umiranja⁷⁴. »Jer, znaj«, rekao bi Colli, »svijet, svemir, mi sami, igračke smo bogova, ili bolje reći – rezultat njihove igre. Zato se u našoj stvarnosti nikad ne može govoriti o apsolutnim uvjerenjima. Svi smo mi djeca jedne uzvišene igre, čije osobine posjedujemo: nepredvidljivost, maštu, kaos, lepršavost, okrutnost«.

»Ako je«, dakle, »nešto veliko, i značajno pošlo po zlu, zar ste zato vi ispali loši? A ako ste ispali loši, zar zato treba zaključiti da je čovjek ispao loše? Ako je tomu tako, e pa onda hrabro«⁷⁵, Monsieur Nietzsche!

THE FATE OF OVERMAN AS AN ETERNAL RETURN TO THE SELF

Fulvio Šuran

The author's reflections on the fate of man, or rather overman, are a continuation of Nietzsche's questioning of life, and attempt to shed light on the method which enables the attainment of wisdom and power.

Ever since tribes existed, there also existed brave individuals, who opposed the spirit of the tribe and mere vegetation, decadence, anti-heroism which leads to existentially meaningless conformism and the denial of (one's own) worth.

⁷³ Roberto Calasso, *ibidem*.

⁷⁴ Roberto Calasso, *ibidem*.

⁷⁵ Liliana Scalfero, *Il meglio di Federico Nietzsche (Najbolje od F. Nietzschea)*, Longanesi, Milano 1956.